

УДК 316.74:37

Фучила О.М., Балацька Л. П.

ІДЕОЛОГІЧНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СОЦІУМУ

А Розглянута ідеологічна грамотність як невід'ємна складова поняття «грамотність» у її соціальному та політичному контексті та визначена її роль у життєдіяльності соціуму як інституції та знаряддя, які можна використати як для створення проблем суспільства, так і для їхнього розв'язання.

Ключові слова: види грамотності, ідеологічна грамотність, автономна грамотність, базові освітні потреби, соціальний контекст.

Постановка проблеми. Грамотність – це поняття, яке у традиційному розумінні означає здатність читати і писати. Але оскільки жодна людина не існує поза суспільством, таке традиційне визначення грамотності не відображає всієї багатогранності цього поняття. Воно базується на моделі, що називається автономною, оскільки така грамотність є вилученою з її соціального, культурного та історичного контексту. Кожен учитель, навчаючи дітей у класі читати і писати, насправді має справу із багатьма різними соціальними та ідеологічними моделями грамотності та уявленнями про неї. Вони постають у середовищі, в якому зростають діти, з одного боку, та вводяться у навчальні програми через матеріали підручників, тобто з боку владних структур. Отож, навряд чи можна знайти визначення грамотності абсолютно неупереджене та об'єктивне [2]. Для того, щоб не зводити навчання грамотності до елементарних шаблонів, натомість повною мірою використовувати її потенціал у сучасному суспільстві, необхідно вивчати теоретичні підвалини поняття «грамотність» і різні його аспекти.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження різних граней поняття «грамотність», зокрема його ідеологічного аспекту проводять численні зарубіжні науковці, зокрема, Д.А. Бейкер (D.A. Baker), М. Брейє (M. Breier), Р. Граф (R. Graff) [7], М. Зербе (M. Zerbe) [8], К. Кадейро-Каплан (K. Cadeiro-Kaplan) [2], Д. Келлер-Кохен (D. Keller-Cohen) [4], І. Кірш (I. Kirsch) [3], Дж. Колінз (J. Collins), А. Лансфорд (A. Lunsford) [6], Г. Моглен (H. Moglen), Р. Охман (R. Ohmann) [5], М. Принслу (M. Prinsloo), А. Роджерс (A. Rogers), Дж. Слевін (J. Slevin), Б. Стріт (B. Street), А. Томлін (A. Tomlin) та ін.

Незважаючи на значну кількість досліджень у цій галузі, проблема залишається недостатньо вивченою. Зокрема, українські науковці не приділяли достатньої уваги дослідженню проблеми

теоретичного і практичного аспектів поняття ідеологічної грамотності.

Метою нашого дослідження є аналіз особливостей визначення грамотності та, зокрема, її ідеологічної складової, а також її місця у розвитку соціуму. Автором визначені такі завдання: здійснити аналіз літературних джерел і дослідити деякі аспекти ідеологічної грамотності у міжнародному просторі.

Гіпотезою дослідження є припущення, що вивчення ідеологічної складової грамотності сприятиме поширенню європейського досвіду її використання у процесі реформування системи освіти України.

Виклад змісту дослідження. У сучасному суспільстві прагнення до створення ідеального визначення грамотності, яке б відповідало сучасному рівню розвитку цивілізації, вкрай важко задовольнити. У цьому питанні необхідна фрагментація для створення визначень, що характеризують ті чи інші потреби, наприклад, оцінювання грамотності з метою подальшого її розвитку.

Перше широкомасштабне Міжнародне дослідження грамотності дорослих (далі – МДГД), що розпочалося у 1994 р. [3], створило систему оцінювання рівнів грамотності, що базується на визначенні знань і навичок, які особа повинна освоїти для існування у сучасному суспільстві. Цей дискурс визначає межі оцінювання на рівні автономної грамотності, тобто індивідуальної компетентності щодо базових навичок. Грамотність представлена як інструментарій споживання інформації, а не її створення. Сфери компетентності визначені за зразками, що існують у реальному середовищі та з якими користувач інформації (читач) регулярно має справу, наприклад, книги, формуляри (бланки), журнали тощо. Інституційне чи соціальне підґрунтя створення цих текстів не береться до уваги при визначенні рівнів грамотності під час їхнього використання.

Різні види грамотності сприймаються у контексті функціонування розвинутого суспільства. Тобто, критична грамотність, творча грамотність, особиста грамотність чи види грамотності, що можуть залежати від існування у соціумі зв'язків між інституціями та індивідом (соціальна грамотність), приймають форму, характерну для контексту їхнього існування.

Якщо ідеологія – це система ідей, що слугує відображенням «здорового глузду» того чи іншого суспільства, вона поруч із політичною компонентою є невід'ємною частиною будь-якого навчання, в тому числі, навчання грамотності [2]. Практична грамотність в ідеологічній моделі не обмежується до подій, у яких задіяні навички читання і письма. Її значення розширюється до поведінки та соціальної й культурної концептуалізації, що надає значення використанню читання та/або письма. Практичне використання грамотності включає не тільки ситуації, у яких читання чи письмо є невід'ємними складовими спілкування, але й думки, які виникають в учасників такого спілкування та норми, вірування, цінності, з якими це спілкування пов'язане.

Поняття «ідеологічна грамотність» базується на невід'ємності грамотності від культури, її інтерактивній та високо контекстуалізованій природі. Навички функціонального (аналітичного) читання та письма асоціюються з автономною грамотністю та інтерпретацією тексту у рамках критичної грамотності. Ідеологічна грамотність натомість впливає на розвиток особистості у культурному контексті. На основі історичного досвіду можна стверджувати, що грамотність можна оперувати як для здобуття домінування у суспільстві, так і з метою його подолання. У контексті цього погляду виникає питання, чи може влада будь-якої держави сприяти розвитку грамотності, яка є своєрідним викликом її монополії на знання та інформацію, а також може нести загрозу її існуванню.

Можна з упевненістю стверджувати, що грамотність у сучасному світі продовжує бути інструментом, за допомогою якого реалізація права на освіту у поєднанні із соціальними та економічними перевагами, залишається нерівномірно розподіленою. Згідно з цією концепцією, два фактори спричиняють ідеологічний аспект явища грамотності. По-перше, грамотність є явищем, що сформувався унаслідок соціальної домовленості, в залежності від цілей індивідів і суспільства в цілому та від ситуацій, у яких грамотність використовують. По-друге, створення та інтерпретація текстів – це процес співпраці, у якому беруть участь як його автор, так і читач [8, с. 95]. Автори створюють тексти у певному соціальному або політичному контексті. Читачі використовують низку соціальних факторів – від інтенсивності використання текстів у щоденному житті особи та спільноти до їхнього життєвого досвіду – для інтерпретації текстів. Таким чином, значення тексту постає не як наслідок особистого розуміння окремої особи, а через способи його використання у певній соціальній групі. Тому поняття «ідеологічна грамотність» асоціюється із важливістю соціального контексту: особа, що бажає оволодіти

грамотність, повинна ідентифікувати здатність читати і писати із критичною свідомістю соціальних умов її існування. Нарешті, грамотність – це вираження чи сприйняття інформації у певному контексті та ідеологічній системі, пов'язаних із даною подією. Вона не є еквівалентною простому читанню текстів.

Крім соціального контексту, ідеологічна грамотність містить потенціал супротиву. Наприклад, «дисфункційна грамотність» є «деструктивною формою знань та буття, що піддає сумніву соціальні значення, замість того, щоб їх застосувати» [6, с. 24]. Це може, наприклад, призвести до нехтування правом голосу через негативне оцінювання особою своїх можливостей впливати на політичне життя країни. Ідеологічна модель, на контрасті із раціональнішою та побудованою на нейтральних цінностях автономною моделлю грамотності, стверджує, що політичні та економічні структури і локальні (місцеві) ідеології є невід'ємними складовими будь-якої спроби оцінювати грамотність і розвивати її. Ідеологічна модель дає можливість зрозуміти грамотність із точки зору конкретної діяльності соціуму та теоретизувати її у контексті ідеологій і різних видів грамотності.

Таким чином, ідеологічна модель грамотності виходить за рамки простої проблеми розуміння значення слів або технологічного детермінізму, тобто доступу до книг і технологій, потрібних для використання письмової мови. Ідеологічна модель грамотності також може ставити під сумнів авторитет автора тексту та визначає зв'язок письмового тексту із об'єктивною реальністю, і в цьому аспекті є спорідненою з критичною грамотністю.

Ідеологічна грамотність, як і інші її види, знаходиться на перетині різних контекстів і галузей знань. Вона перестала бути примітивним накопиченням інформації у межах окремих дисциплін. Науковці виступають проти фрагментації у науці, стверджуючи, що «спеціаліст дуже добре «знає» його крихітний куточок Всесвіту, але він цілковито неосвічений стосовно всієї решти» [8, с. 97]. Таку ж думку можна висловити стосовно явища грамотності, яке охоплює здатність широко мислити та отримувати інформацію про зв'язки між явищами у світі. Ідеологічну грамотність можна, таким чином, асоціювати із гуманітарним видом освіти. Він охоплює не тільки технічну компетентність і знання наукової дисципліни, але й розуміння ролі науки у суспільстві та механізмів, за допомогою яких вона впливає на культуру, суспільство та на окремих громадян.

Декілька відомих тверджень про роль грамотності у суспільстві можна переосмислити, застосовуючи поняття ідеологічної грамотності. Одне із них – це фундаментальне твердження, що грамотність є засобом для здобуття вищого соціального статусу. Але тільки певні форми грамотності – форми, визнані діючими владними структурами, – використовують у навчанні у той чи інший історичний період. Навчання будь-яких інших форм грамотності, які мають потенціал, що може нести загрозу існуючій культурній і політичній гегемонії, не заохочується. За Р. Графом,

«грамотність може бути та була залучена до соціального контролю і (використана) для політичних репресій як антигегемонічний інструмент, що створює та підтримує владу так само, як і надає знаряддя для опору» [7, с. 15]. «Такі твердження свідчать про те, що результатом освоєння грамотності особою не завжди стає наближення до влади та пов'язаного із нею добробуту. Воно може спровокувати суперництво та конфлікти у процесі розподілу позицій у соціальній ієрархії. Як зазначає Д. Келер-Коген, «грамотність є гегемонічним та антигегемонічним інструментом, що створює і підтримує владу та одночасно стає знаряддям для опору цій владі» [4, с.15]. Отже, грамотності притаманна діалектика, наявність соціального забарвлення, єдність і боротьба протилежностей, тобто, наявність і конфлікту, і співпраці. Так як і мова, грамотність – це «діяльність соціальних груп та необхідна риса певних видів соціальної організації ... і засіб обміну між класами, расами, статями тощо» [5, с. 685]. Ідеологічна грамотність є інституцією та знаряддям, які можна використати як для створення проблем, так і їхнього розв'язання.

Висновок. Грамотність як складова культури підлягає обмеженням, впливам політики та боротьби за владу так само як, наприклад, наука. Отже, суттєвим компонентом у такому соціальному явищі, як грамотність, є вплив різноманітних видів владних структур чи груп, задіяних як у процесі її освоєння, так і використання. Кожна особа чи група осіб послуговується власною концепцією грамотності відповідно до свого соціального досвіду, а конкретна реальність та уявлення

про суспільство спричиняють відповідну інтерпретацію грамотності. Ця розбіжність у інтерпретації поняття грамотності стає особливо помітною при порівнянні суспільств, що покладають різні політичні та економічні принципи в основу їхньої державності. Види грамотності, визначені існуючими домінуючими економічними і політичними інституціями, можуть, таким чином, мати за найпершу мету збереження існуючого стану. Ідеологічна грамотність сприяє аналізу цієї тенденції і викриває її прихований характер, надаючи ідеологічно грамотним представникам суспільства можливість вільного обговорення та впровадження доцільних змін у суспільстві. Отже, за словами А. Сбруєвої, базові освітні потреби, крім індивідуально-особистісної компоненти, ґрунтуються на загальних (універсальних) принципах, які є спільними для всього людства, а саме: «потреба у гармонійній інтеграції в оточуюче соціальне і природне середовище» [1, с. 39].

Список використаних джерел

1. Сбруєва, А. А. Оновлена парадигма базової освіти на порозі третього тисячоліття (соціально-педагогічний аспект) / А. А. Сбруєва // Вісник Житомирського пед. ун-ту: наук. журн. – 2000. – Вип. 6. – С. 39–44.
2. Cadeiro-Kaplan, K. Literacy ideologies: Critically the language arts curriculum / K. Cadeiro-Kaplan // Language Arts. – 2002. – № 79. – P. 372–381.
3. Kirsch, I. The International Adult Literacy Survey (IALS): Understanding What Was Measured / Irwin Kirsch. – New Jersey: Educational Testing Service, 2001. – 72 p.
4. Literacy: Interdisciplinary Conversations (Written Language Series) / [ed. by D. Keller-Cohen]. – N.Y.: Hampton Press, 1994. – 440 p.
5. Ohmann, R. Literacy, Technology and Monopoly Capital / Richard Ohmann // College English. – 1985. – Vol.47, №7. – P. 675–694.
6. The Right to Literacy / [A. Lunsford, H. Moglen, J. Slevin]. – N.Y.: Modern Language Association of America, 1990. – 1st Edition. – 306 p.
7. The Viability Of The Rhetorical Tradition / [ed. by R. Graff and oth.]. – N.Y.: State University of New York Press, 2005. – 203 p.
8. Zerbe, M. Composition and the rhetoric of science: Engaging the dominant discourse / Michael J. Zerbe. – Carbondale: Southern Illinois University Press, 2007. – 216 p.

Дата надходження авторського оригіналу : 10.01.2015

Фучила Е.Н., Балацкая Л.П. Идеологическая грамотность как неотъемлемая составляющая жизнедеятельности социума.

А Рассмотрена идеологическая грамотность как неотъемлемая составляющая понятия «грамотность» в её социальном и политическом контексте и определена её роль в жизнедеятельности социума как институции и орудия, которые могут быть использованы как для создания проблем в обществе, так и для их разрешения.

Ключевые слова: виды грамотности, идеологическая грамотность, автономная грамотность, базовые образовательные потребности, социальный контекст.

Fuchila O.M., Balatska L.P. Ideological literacy as the integral part of socium activity.

S In the article the notion of ideological literacy as the integral part of the concept «literacy» in its social and political context is considered and its function in the activity of a socium as an institutional factor and means, which can be used either for creating the problems of a society or for their solving are determined.

Key words: kinds of literacy, ideological literacy, autonomous literacy, basic educational needs, social context.